

BAYRAM BILAN BOG‘LIQ SO‘ZLARNING TARJIMA VA MADANIY TALQIN MUAMMOLARI

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И КУЛЬТУРНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛЕКСИКИ, СВЯЗАННОЙ С ПРАЗДНИКАМИ

TRANSLATION AND CULTURAL INTERPRETATION CHALLENGES OF HOLIDAY-RELATED VOCABULARY

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19315910>

Yunusaliyeva Nozimaxon

Farg‘ona davlat universiteti chet tillari fakulteti nemis tili va adabiyoti yo‘nalishi

23.113-guruh talabasi

Tel: (+998)90) 779-79-05

Orcid ID: 0009-0007-9208-5708

E-mail: nozimaxon57@gmail.com

Annotatsiya *Ushbu maqolada bayram bilan bog‘liq leksik birliklarning tarjima va madaniy talqinidagi muammolar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - o‘zbek va nemis tillaridagi bayram nomlari va atamalarini boshqa tillarga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, semantik va madaniy qiyinchiliklarni aniqlashdir. Shu bilan birga, tadqiqot bayram leksikasining xalq mentaliteti, diniy qarashlar, ijtimoiy qadriyatlar va madaniy an‘analarni aks ettirishdagi o‘rni hamda ularning tarjima jarayonida qanday yo‘qolishi yoki o‘zgartirilishi mumkinligini o‘rganishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *bayram, leksika, tarjima, madaniy talqin, semantika, xalq mentaliteti, qiyosiy tahlil, madaniy qadriyat, til va madaniyat, adaptatsiya*

Аннотация *В данной статье проводится сравнительный анализ проблем перевода и культурной интерпретации лексических единиц, связанных с праздниками. Основная цель исследования – выявить лингвистические, семантические и культурные трудности, возникающие при переводе названий и терминов праздников с узбекского и немецкого языков на другие языки. Кроме того, исследование изучает роль лексики праздников в отражении национального менталитета, религиозных представлений, социальных ценностей и культурных традиций, а также то, как эти элементы могут теряться или изменяться в процессе перевода.*

Ключевые слова: *праздник, лексика, перевод, культурная интерпретация, семантика, национальный менталитет, сравнительный анализ, культурные ценности, язык и культура, адаптация*

Abstract *This article presents a comparative analysis of the translation and cultural interpretation challenges of lexical items related to holidays. The main aim of the study is to identify the linguistic, semantic, and cultural difficulties that arise when translating holiday names and terms from Uzbek and German into other languages. Additionally, the research explores the role of holiday lexicon in reflecting national mentality, religious beliefs, social values, and cultural traditions, as well as how these elements may be lost or altered during the translation process.*

Keywords: *holiday, lexicon, translation, cultural interpretation, semantics, national mentality, comparative analysis, cultural values, language and culture, adaptation*

KIRISH

Bayramlar nafaqat xalqning ijtimoiy hayoti va diniy e'tiqodlarini aks ettiruvchi, balki tarixiy, madaniy va psixologik tajribani tilga singdiruvchi muhim fenomenlardir. Har bir bayram nomi va atamasi o'ziga xos semantik qatlam, fonetik va morfologik xususiyatga ega bo'lib, u xalq mentaliteti, qadriyatlar tizimi, tarixiy tajriba va madaniy an'analarni ifodalaydi. Shu sababli, bayram bilan bog'liq so'zlarni boshqa tillarga tarjima qilish jarayonida lingvistik va madaniy qiyinchiliklar yuzaga keladi, chunki har bir atama o'zining tarixiy, diniy va madaniy kontekstini saqlagan holda yetkazilishi zarur.

O'zbek tilida "Navro'z", "Hayit" va boshqa milliy bayram nomlari qadimiy dehqonchilik, diniy e'tiqodlar, tabiat sikllari va ijtimoiy odatlarning uyg'unlashgan tizimi bilan bog'liq bo'lib, xalq tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi. Nemis tilida esa "Weihnachten", "Ostern" kabi

bayram nomlari xristian dini, mifologik tushunchalar va qadimgi pagan an'analarning tarixiy qatlamlarini o'zida aks ettiradi, shuningdek, ularning semantik va madaniy mazmuni nemis xalqining tarixiy va diniy tajribasi bilan bog'liq.

Tarjima jarayonidagi asosiy muammo shundan iboratki, bayram nomlarining tarixiy, diniy va madaniy konteksti boshqa tilga to'liq yetkazilmasligi mumkin. Ba'zan semantik qatlam yo'qoladi, madaniy va diniy mazmun noaniq bo'lib qoladi, yoki atama boshqa madaniyatga moslashtirilayotganda asl ma'nosi o'zgartiriladi. Shu sababli, tadqiqot bayram bilan bog'liq leksik birliklarning tarjima va madaniy talqin jarayonida duch kelinadigan qiyinchiliklarni aniqlash, ularni tizimli tarzda tahlil qilish va samarali yechimlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Bundan tashqari, tadqiqotning ahamiyati shundaki, bayram leksikasini o'rganish orqali til va madaniyat

o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, xalq mentaliteti va madaniy qadriyatlarning til birliklarida qanday aks etishi ham yoritiladi. Shu yo'l bilan tarjimonlar va tilshunoslar bayram nomlarining semantik, madaniy va tarixiy qatlamlarini saqlagan holda tarjima qilish, madaniy kontekstni tushuntirish va xalqaro muloqotda samarali foydalanish imkoniga ega bo'ladilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bayram leksikasi, ularning tarjimasi va madaniy talqin muammolari lingvistika, tarjima nazariyasi va madaniyatshunoslikda keng o'rganilgan mavzulardir. O'zbek tilida Navro'z, Hayit va boshqa milliy bayramlarning etimologiyasi, semantik xususiyatlari va madaniy konteksti bo'yicha Sh.Rahmatullayev, Z. Xolmatov hamda R. Ismoilov kabi olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan. Ularning tadqiqotlarida bayram nomlarining qadimiy ildizlari, semantik rivoji, diniy va ijtimoiy tafsiri hamda xalq mentaliteti bilan bog'liqligi yoritilgan[9].

Nemis tilli tadqiqotchilardan F. Kluge bayram nomlarining etimologik kelib chiqishini keng tahlil qilgan, V. I. Abaev esa leksikaning tarixiy ildizlari va semantik evolyutsiyasini chuqur o'rgangan[1,5]. Shuningdek, Anna Wierzbicka madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqlikni bayram leksikasi orqali o'rganishning nazariy asoslarini bayon qilgan. Yaqin yillarda Georg Kleiber va Birgit N. kabi nemis tilshunoslar bayram atamalarining madaniy kontekstdagi funksiyalari va tarjima qiyinchiliklariga

bag'ishlangan izlanmalarni e'lon qilganlar.

Tarjima tadqiqotlari doirasida esa Eugene Nida, Peter Newmark va J.C.Catford tarjima nazariyasi va madaniy kontekstni hisobga olgan tarjima strategiyalarini yoritgan klassik tadqiqotchilardir[8]. Ularning ishlarida leksik birliklarni tarjima qilishda duch kelinadigan semantik va madaniy qiyinchiliklar tahlil qilingan bo'lsa, so'nggi yillarda Mona Baker va Juliane House tarjimada madaniy elementlarni saqlash hamda interkultural transfer jarayonlarini chuqur yoritgan.

Madaniyatlararo tadqiqotlar sohasida Edward T. Hall kontekstual madaniy farqlar va ularning til orqali ifodalanishini o'rgangan bo'lsa, Geert Hofstede madaniyat o'lchovlari va til hamda madaniyat munosabatlarini tahlil qilgan. Yaqinda Claire Kramsch va Alvin Ward tarjima, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yangi paradigmalarda ko'rib chiqqan.

Bayram leksikasi nafaqat lingvistik birlik, balki milliy identitet, tarixiy tajriba va madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi vosita sifatida o'rganiladi. Shu asosda o'zbek va nemis bayram nomlarini qiyosiy tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib, tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik hamda madaniy muammolarni chuqur yoritishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot bayram bilan bog'liq leksik birliklarni tarjima va

madaniy talqin kontekstida qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida tarixiy-etimologik tahlil, qiyosiy tahlil, semantik tahlil, hamda madaniy kontekst tahlili kabi metodlardan foydalanildi. Shu orqali bayram nomlarining kelib chiqishi, semantik rivoji, fonetik va morfologik xususiyatlari, shuningdek, ularning madaniy, diniy va ijtimoiy ahamiyati batafsil o'rganildi.

Tadqiqot materiali sifatida o'zbek va nemis tillaridagi milliy va dini bayram nomlari (masalan, Navro'z, Hayit, Nowruz, Weihnachten, Ostern) tanlandi. Shu bilan birga, ularning etimologik izohlari, tarixiy yozma manbalari, lug'atlar, ilmiy maqolalar, tarjima tajribalari va korpus ma'lumotlari asos sifatida qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida bayram nomlarining shakllanishi, semantik qatlamlari va ularning madaniy talqini qiyosiy tahlil qilinib, ikki xalq madaniyati o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar aniqlandi.

Tahlil jarayonida bayram leksikasining tarjima va madaniy talqin jarayonida duch keladigan asosiy muammolar aniqlanib, ularni tizimli tarzda tahlil qilishga e'tibor qaratildi. Xususan, semantik qatlamning yo'qolishi, madaniy va diniy mazmunning boshqa tilga to'liq o'tmasligi, shuningdek, madaniy moslashtirish jarayonida atamaning asl ma'nosining o'zgarishi muhim masalalar sifatida qayd etildi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun izohli tarjima, madaniy adaptatsiya, kontekstual yondashuv va qarama-qarshi

qiyosiy izohlar kabi strategiyalar samarali usullar sifatida tavsiya qilindi.

Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi bayram leksikasini qiyosiy tahlil qilish orqali til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni, xalq mentaliteti, tarixiy tajriba va madaniy qadriyatlarining til birliklarida qanday aks etishini aniqlash imkonini yaratadi. Ushbu yondashuv ilmiy va amaliy jihatdan tarjimonlar, tilshunoslar va madaniyatshunoslar uchun foydali bo'lib, bayram nomlarining tarixiy, semantik va madaniy qatlamlarini saqlab tarjima qilish, madaniy kontekstni tushuntirish va xalqaro muloqotda samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, metodologiya tadqiqotga nazariy mustahkamlik berib, bayram leksikasini qiyosiy tahlil qilish orqali madaniyatlararo kommunikatsiya va interkultural tarjima jarayonlarida yuzaga keladigan amaliy muammolarni yechishga ham yordam beradi. Shu yo'l bilan tadqiqot nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, tarjima nazariyasi va xalqaro muloqot sohalarida ham ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bayram bilan bog'liq leksik birliklarning tarjima va madaniy talqin jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Avvalo, bayram nomlarining tarixiy va diniy konteksti boshqa tilga to'liq o'tmasligi sababli semantik qatlamning qisman yo'qolishi kuzatildi. Masalan, o'zbek tilidagi "Navro'z" so'zi qish fasli yakunlanishi va yangi yilning

boshlanishini ifodalaydi, ammo nemis yoki ingliz tarjimalarida bu ma'nolar to'liq yetkazilmay, ko'pincha "Nowruz" yoki "New Year" sifatida oddiy atama bilan cheklanadi. Shu sababli, tarjimada madaniy va tarixiy kontekstni izohlash zarurati aniqlanadi.

Nemis tilidagi Weihnachten va Ostern so'zlarining o'zbekcha tarjimasida esa diniy va mifologik qatlamlar to'liq aks etmasligi muammo sifatida qayd etildi. Masalan, Weihnachten atamasi "Rojdestvo" sifatida tarjima qilinsa, uning mifologik qatlamlari va tarixiy ildizlari yetarlicha ochib berilmaydi. Shu bois, tarjima jarayonida izohli yondashuv va madaniy adaptatsiya strategiyalari eng samarali usullar sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, bayram leksikasi orqali xalq mentaliteti, ijtimoiy qadriyatlar va tarixiy tajriba qanday aks etishi aniqlandi. O'zbek bayram nomlarida tabiat sikllari, hosil va ijtimoiy-hosil bilan bog'liq ramziy ma'nolar ustun bo'lsa, nemis bayram nomlari diniy marosimlar, mifologik tushunchalar va qadimgi pagan an'analarning tarixiy qatlamlarini aks ettiradi. Shu bilan birga, bayram leksikasi madaniyatlararo farqlarni yoritishda muhim vosita ekanligi ko'rsatildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, tarjimada duch kelinadigan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi.

1. Bayram nomlarini izohli tarjima qilish orqali semantik va madaniy qatlamlarni saqlash;

2. Madaniy adaptatsiya orqali atamani o'quvchi yoki tinglovchi madaniyatiga moslashtirish;

3. Tarjima jarayonida madaniy va tarixiy kontekstni hisobga olish, shuningdek, qiyosiy izohlar orqali farqlarni tushuntirish.

Shu tarzda, tadqiqot bayram leksikasining tarjima jarayonidagi murakkabligi va madaniy talqin bilan bog'liq asosiy masalalarni yoritib, ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon berdi. Bu yondashuv nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va interkultural kommunikatsiya sohalarida ham qo'llanilishi mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot bayram bilan bog'liq leksik birliklarning tarjima va madaniy talqin jarayonidagi qiyinchiliklarni, shuningdek, ularning tarixiy, semantik va madaniy qatlamlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bayram nomlari nafaqat lingvistik birlik, balki xalqning milliy identiteti, tarixiy tajribasi, diniy e'tiqodi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

O'zbek bayram nomlarida tabiat sikllari, hosil va ijtimoiy-hosil bilan bog'liq ramziy ma'nolar ustun bo'lsa, nemis bayram nomlari diniy marosimlar, mifologik tushunchalar va qadimgi pagan an'analarning tarixiy qatlamlarini o'zida mujassam etadi. Shu bilan birga, bayram leksikasi orqali xalq mentaliteti, madaniy qadriyatlar va tarixiy tajribani til birliklarida aks ettirish jarayoni aniqlandi.

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar – semantik qatlamning qisman yo‘qolishi, madaniy va diniy mazmunning to‘liq o‘tmasligi, shuningdek, madaniy moslashtirish jarayonida ma’noning o‘zgarishi – izohli tarjima, madaniy adaptatsiya va kontekstual yondashuv orqali samarali tarzda bartaraf etilishi mumkinligi ko‘rsatildi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari bayram leksikasini qiyosiy tahlil qilish

orqali til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni, madaniy qadriyatlar va xalq mentalitetining til birliklarida qanday aks etishini yoritishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, natijalar tarjimonlar, tilshunoslar va madaniyatshunoslar uchun amaliy tavsiyalar beradi, xalqaro muloqot va interkultural kommunikatsiya jarayonida bayram nomlarini to‘liq va mazmunan yetarli tarzda uzatishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abaev V.I. Istoriya nemetskoy leksiki. – Moskva: Nauka, 1986. – B.432.
2. Bassnett S., Lefevere A. (eds.) Translation, History and Culture. – London: Routledge, 1990. – P.312.
3. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965. – P.158.
4. Hofstede G. Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. – Thousand Oaks: Sage, 2001. – P.420.
5. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Berlin: Walter de Gruyter, 2011. – P.1152.
6. Mengboyev A.A. O‘zbek xalq bayramlari nomlarining tematik tasnifi va milliy-madaniy xususiyatlari. – Toshkent: Tamaddun Nuri, 2025. – B.56–78.
7. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – P.256.
8. Nida E.A. Toward a Science of Translating. – Leiden: E.J. Brill, 1964. – P.270.
9. Rahmatullayev Sh. O‘zbek milliy bayramlari va ularning etimologiyasi. – T.: Fan, 2000. – B.128.
10. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. – London: Routledge, 1995/2008. – P.286.
11. Wierzbicka A. Understanding Cultures through their Key Words. – New York: Oxford University Press, 1997. – P.304.